

περιμαζεύσω εγώ ή σύ, αν μπορούμε, ή τουλάχιστον να προσπαθήσουμε.

Ο Φρόνιμος. Εγώ θα σώσω το Ρωμαίικο.

Ο Ζωντιανός. Σιχαίνουμαι τή φράση σου. Ναι, συ θα το σώσης. «Ο καθείς μας πρέπει να εϊζεύρη ότι σ' αυτόν έλαχε να σώση το έθνος του». Έτσι θα προσπαθήσουν πολλοί και θα τήξωση όποιος ήμπορέση. Και αν ακόμα εϊταν αλήθεια πως ούδε ένα Έλληνα δε βρίσκεϊς στη Μακεδονία, πρέπει να είναι ελληνική ή Μακεδονία. Άλλα κράτη άρπάζουν πόλεις και χώρες, και μεϊς και εκείνα που είναι ιδικά μας, και εκείνα δεν τα κρατούμε. Φοβούμεθα μη μας εϊπουν οι Ευρωπαίοι ότι δεν είναι ιδικά μας. Με ντροπή μεγάλη και δειλά-δειλά τολμούμε κάποτε να έκαστομίζουμε ότι έχουμε κάποιαν έπιτροπή στη Μακεδονία.

Με ντροπή και με δειλία, γιατί τι θα εϊπή ή κοινή γνώμη αν μας άκούση; Άφου οι Βούλγαροι τήν έχουν στο μάτι τή Μακεδονία και φωναζουν ότι είναι ιδική τους, ταιριαζει νάν τή θέλουμε και μεϊς; Άς γίνουμε όσο μπορούμε μικρότεροι μη τυχόν θυμώσουν εναντίο μας οι Βούλγαροι ως μας κατακρίνει ή κοινή γνώμη τής Ευρώπης... Ω κρίση ανθρωπάκια, ψοφίμια!

Δε με μίλει αν βάλω σε δύσκολη θέση Κυβέρνηση, τήν όποιαν δε σέβουμαι. Δεν εϊμαι κωμωμένος για τήν κυβέρνηση ή το κράτος, εγείνα για το έθνος. Για τήν κυβέρνηση αϊστανουμαι περιφρόνηση. Όταν τή συλλογίζουμαι ξεπέρω, μακρίνομαι. Και ύψώνουμαι, άνοιγω, άνοθελοώ ήμα αϊσθάνουμαι τόν Έλληνισμό. Όπουδήποτε του Έλληνισμού και αν εϊρεθώ θα προσπαθήσω να δυναμώσω, να ζωντανέψω, να ζυπνήσω τήν ψυχή του, και ως γείνη, τι γείνη. Και θα προσπαθώ πάντα, χωρίς να στογάζουμαι αν έχη ή δεν έχη στόλο ή στρατό ή Έλληνική Κυβέρνηση. Έξυπνώ κάθε ύπνον, κεντώ κάθε άνιαν, συνδαιλιζώ κάθε στάχτη, ξεσκεπάζω κάθε σπινθηρα κρυμμένο, άνάπτω φωτιά ρεθυμένη, βγάζω κάθε πνοή κουρασμένη, πικίζω κάθε χαρδή σιωπηλή. Έξυπνώ, έξυπνώ, έξυπνώ γι' αυτό λέγουμαι και Ξυπνητήρι.

Και συ Φρόνιμε, λέγεις: «Μην κινηθής, μην έκστομίσης λέξη, μη γεννήσης ζήτημα, γιατί βάζεις σε μπελά τήν Κυβέρνηση τήν Έλληνική. Αϊ, και ποίον τόν μέλει για τήν Κυβέρνηση τήν Έλληνική; Ποιός μπορεί να ενδιαφέρεται γι' αυτήν; Τι μίννοιαζει αν κινδυνεύη να πέση ή να σηκωθή ή Κυ-

βέρνηση, ο Βασιλεύς, οι βουλευται, οι ύπουργοι, και να ποδοπατηθή το Σύνταγμα και ή καθολική ψηφοφορία, και να μείνη εις τούς δρόμους ο τμηματάρχης, ο γραμματέας, ο νομομηχανικός; Τι άντιπροσωπεύει ή Έλληνική Κυβέρνηση; Βεβαίως όχι τόν Έλληνισμό. Αν τόν άντεπροσώπευε, θα έπρεπε να εϊχαμε από καιρό άπελιπιστή. Οι Έλληνες κοντεύουν να πιστέψουν ότι το Έλληνικό κράτος είναι ή πραγματικότητα. Οι Έλληνες σχεδόν λένε ότι ή αλήθεια είναι το κράτος, και το κράτος ή αλήθεια. Και εγώ άρνούμαι τήν πραγματικότητα αυτή, και λέγω ότι ή ελληνική αλήθεια είναι κάθε άλλο παρά το κράτος: είναι κάτι που δεν το διακρίνουν οι πολλοί και όμως υπάρχει. Και αν τουρκίση πάλι, το κράτος, λίγο με πειράζει, άφου ή ελληνική αλήθεια πάντα θα ύπάρχη—ή Γη και ή Ιστορία του Έθνους.

Παράδοξα εν τούτοις φαίνονται μερικά πράγματα. Γιατί βλέπω άλλα φώτα εγώ και άλλα βλέπουν οι πολλοί; Δεν είναι εύκολο να φωτίσω το έθνος μου; Γιατί να εϊμαι μόνος, καταμνος; Και ένα άλλο. Όταν ένας άνθρωπος του Γένους δεν φοβάται, πως μπορεί να φοβάται το Γένος; Όταν το Γένος φοβάται, πως ένας άνθρωπος του Γένους δε φοβάται;

Εγώ να φοβηθώ δεν μπορώ. Πως να κάμω το έθνος μου άτρόμητον; Όταν ένας του Γένους δε θέλει να χαθή το Γένος, πως μπορεί το Γένος να χαθή; Άφου εγώ δε θέλω να χαθή το έθνος μου, πως μπορεί το έθνος μου να χαθή;

Άκούω τώρα φωνή σκληρή αλλά φιλική, φωνή φίλου (όχι του Φρόνιμου) που λέγει ήσυχα, συλλαβιστά: «Φτάνει να εϊσαι όσον πρέπει δυνατός».

ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Φεγγάρι άσημογάλανο, στολίδι έσύ τής νύχτας, Που σε θωρώ τάποδραδο και σε ζητώ τή μέρα, Κάνε φτερά τα σύνεφα και πέτα στην παιδούλα, Πουχει το φώς στην κόμη της, το φώς και στη ματιά της, Που μοναχή τήν άφησα και γέρονε στην άγκάλη Τής νύχτας, και στάχνόφωτο τήν όψη μουάγναντεύει. Κι' ως τήν ξανοίξης κι' ως τή δεις, φεγγάρι, μίλει (λυσέ της, Για τόν καυμό που με κρατάει, τόν πόνο που με παίρνει... Κάνε φτερά, φεγγάρι μου, και παρηγόρησέ τήν. Σπέτσες Αύγουστος 1905. ΔΕΑΝΤΡΟΣ Κ. ΠΑΛΑΜΑΣ

δύση στην Ελλάδα πολλά και σημαντικά μορφωτικά έργα, και μοναχός ίσχυρισμός μας είναι άφτός, πως μερικές βαθιές πληγές και ογκρούσες στην Ελλάδα δε γιατρέβουνται όσο βασιλεύει τέτσιας λογής διγλωσσία. Σήμερα λοιπόν ένα ύπάρχει ζήτημα, τούτο: είναι καθόλου πραχτικό άκόμα να ξαναμπούν οι Έλληνες τώρα στα σωστά νερά ύστερα από πένε ένός αιώνα στραδούδρομο ταξίδι; αν είναι πραχτικό, πως πρέπει να βαλθούνε;

Με τούτο έρχουμαι στο πιο αδύνατο μέρος τής τελεφταίας συγραφής του Χατζιδάκη. Θέλει ναί να φραχτεί ο πιο πέρα άργαϊσμός τής γραφτής (3), μά

γαλύτερη παρά τ' όρελός της. Τα κεφάλια που κλούδιανε δεν έχουνε μετρημέ.

(3) Όπως δείξαμε πριν, ο Χαντζιδάκις μιλάει έτσι για να ρήχτει στάχτη στα μάτια. Έσχα φανερώνουν τόν άντρα. Όχι λόγια, και τα έργα του Χαντζιδάκιου είναι κλασικοφωνότατα. Έπειτα, δε μας πεί, πόν ποτέ του σχολαστικό πολέμησε; Νά, σήμερα άκμάζει ο Μιστριώτης, σχολαστικός με ούρα, που ως πρόεδρος του Άρσάκειου βιτριολίζει τών κοριτσιών το νού δε τόν πολέμησει λοιπόν. Γιατί τάχα το τόσο του πάθος με το Βερναρδάκη μοναχά, το Ροϊδη, τήν Ψυχάρη, τόν Πάλλη, τόν Έφραλιώτη, το

έπειτα πιστέθει πως πρέπει ν' άφεθούν κι' ως πέν τα πράματα όπως πάνε, άφου τών Έλλήνων τούς άρέσει ή σημερινή τους γραφή και με πελώρια πλειοψηφία καταδικάσαν τούς «Προδεφτικούς» (4). Νο-

Σωτηρίδη, μ' όλους όσοι προσάθησαν—πός λίγο, πός πολύ—να κήσουν του σχολαστικισμού τήν ύδρα; Δεν είναι, πολυς καιρός, ότα ρωτήθηκε ποΰ πρέπει να στηθεί το Δομπόλειο Πανεπιστήμιο, τί άπάντησε; 'Απάντησε πως πρέπει να στηθεί στην Αθήνα γιατί δε μπορεί ο Μιστριώτης από τήν πρωτεύουσα να λείψει.

(4) Ενν μοναχά εϊχασε να πεί ο Χαντζιδάκις, το πως ή πελώρια πλειοψηφία λιγοστέθει. Έδω κι' εϊκοσι τόσα χρόνια ή καθιρέβουσα κυριαρχούσε άπόλυτα. Το Πανεπιστήμιο (προς ντροπή του) εϊχε άποκλείσει από τούς διαγωνισμούς τή δημοτική ή έφημεριδογραφία έτρεχε άχάλινωτη προς λαγαρισμένο κοντισμό γι' τα βιβλία ζητούσε ο κόσμος του Κόντου τή βούλλα πριν τυπωθούν. Σήμερα ή ποίηση δε γράφεται παρά δημοτικά, το ίδιο και τα πιο πολλά δηγήματα. Αν όχι όλα, μήτε τής λείπουν έπιστημονικά βιβλία τής δημοτικής. Οι έφημερίδες, αν και δειλά δειλά, πασαλιζουν έδω κι' εκεί πολλά δημοτικά παραγραφία. Δημοτικιστάδες έχουμε άξιωματικούς, παπάδες, ένα δεσπότη, δασκάλους, καθηγητάδες, γιατρούς, δικηγόρους, και

ΑΠΟ «ΤΑ ΤΕΤΡΑΔΙΑ ΤΗΣ ΝΙΟΤΗΣ» ΤΟΥ ΡΕΝΑΝ

Πρόσεξε, φίλε μου, μήπως χαθής από τήν πολυγλωσία. Γιατί επί τέλους πολυγλωσία θα πη να ταξιδεύης, να τριγυρνάς τόν κόσμο, να διασκεδάζης γυρίζεις κανείς από κεί καθώς γυρίζεις από τόν περίπατο: κι αν, στον κύκλο τών ιδεών, το να συχνάζης τόν κόσμο δε σημαίνει και πολύ για το φιλόσοφο, ή πολυγλωσία τί άλλο είναι παρά ένα σύχνασμα του παλιού κόσμου; Βέβαια, δε λέω πως τίποτα άπόλυτως δε μαθαίνει στο φιλόσοφο το σαλόνι: δυο πράματα λένε πως μας φέρνει το σαλόνι: από τα δυο αυτά μόνο το ένα αξίζει. Το πρώτο είναι πως εξευγενίζει το χαραχτήρα και το ύφος: το δεύτερο είναι πως δίνει τήν πείρα του ανθρώπου και του κόσμου. Το δεύτερο είναι πολύτιμο. Το πρώτο είναι άσήμαντο και άνοστο. Να μην άκούσω για τούς γραμματισμένους εκείνους του σαλονιού, με τα θαμπά και κανονικά λόγια, καθώς τούς έκαμε ο αιώνας του Ιδου Λουδοβίκου! Ο Κάντιος, ο Έρδερς, ο Γκαίτε εϊτανε άνθρωποι του σαλονιού;

Η εντύπωση από το διάβασμα τών μεγάλων ρομαντικών έργων (λ. χ. από το Λαμαρτίνο) είναι κουραστική: δεν είναι γιομάτη και ώριμένη, καθώς όταν διαβάζης το Ρακίνα, λ. χ. Έδω βλέπεις πως το θέμα εξαντλήθηκε, πως ή σκέψη είναι βαλμένη στην κορνίζα της. Εκεί, εξ εναντίας, ύπάρχει κάτι άδειο, κάτι κούφιο, γιατί ή κορνίζα είναι άπέραντη. Η εικόνα δεν είναι δλόσωμη γυρεύεις άκόμα, πεινάς: μά με τούς κλασσικούς δεν πεινάς. Όλα είναι ίκανοποιημένα. Γιατί αυτοί είναι μετρημένοι, και οι ρομαντικοί άκαταμέτρητοι. Όμως το άπέραντο είναι το πιο πολύ. Άγαπώ περισσότερο το άπέραντο αϊσθημα του ρομαντισμού από το περιορισμένο και ήσυχο αϊσθημα του κλασσικού. Το ένα είναι ύπερβολή, το άλλο κύκλος.

Στα πρωτόγονα και άκαλλιέργητα έθνη γεννιούνται πιο πολύ μεγάλοι άνθρωποι φυσικά. Εκεί γεννιούνται πιο πολύ οι δυνατοί εκείνοι και ένεργητικοί φυσικοί άνθρωποι, τόσο άσυνήθιστοι, τόσο ξαναμμένοι, τόσο πρωτότυποι: με τα μοναδικά τάστραποβολήματα που φαίνονται πως πνε πέρ' από

μίζει λοιπόν και πως το ζήτημα αληθινά λύθηκε τώρα και πιά δε μένει σήμερα παρά να καταλάβουμε πιά τα περιστατικά και πως γεννήθηκε ο τωρινός τύπος τής γραφτής (5). Φοβούμαι, ε εξαίρετος λόγιος δεν καλοξάνοιζε μια σημαντικιά διαφορά γραφτής γλώσσας και δημοτικής. Τή δημοτική ο κόσμος τήν άφνει μοναχή της, όπως και πρέπει. Αντίθετα, ή γραφή, γενικά μιλώντας, χρειάζεται

τους έχουμαι παντού, στην Αθήνα, Κορφούς, Βόλο, Πόλη, Κρήτη, Σύμο, Κύπρο, Κάιρο κτλ. Σιγανουογγρίζει μάλιστα και κάτι σε σηκωμός εναντίον του σχολαστικισμού τών σχολιών. Η πλειοψηφία του Χαντζιδάκιου είναι δίχως άλλο πελώριος κολοσσός, μά με γλίνα όμως τα πόδια, που γλήγορα θαρρώ θα τσακιστούν και θα κατακυλίσει ο κολοσσός στον πάτο.

(5) Με τέτιο συλλογισμό έπρεπε τότες οι συνεχρονοι του Γαλιλαίου να λέν πως λύθηκε το ζήτημα όταν τόν καταδίκασε ή πλειοψηφία, και πως πιά δεν έμεινε παρά να καταλάβει ο κόσμος με τί τρόπο γεννήθηκε ή θεωρία τής γήινης άκινησίας. Τέτιοι συλλογισμοί είναι άνάξιοι έπιστημόνων: ο έπιστήμονας δεν άναγνωρίζει παρά μια πλειοψηφία κι' ένα βραχμάνα, τήν αλήθεια και το σωστό. Ρητό του έχει το e pur si muove.

τάνθρωπινα. Ἔτσι εἶναι. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι φυσικὰ περιορισμένος σ' ἓνα κύκλο· μὰ κάποτε μπορεί νὰ ρίχνῃ ζωηρὴ τὴ ματιὰ του ἐκεῖθε πέρα, καὶ ἡ ζωηρὴ αὐτὴ ματιὰ ἔχει τὸ νόημά της στὴν πράξη καθὼς καὶ στὴ θεωρία. Λοιπὸν αὐτὸ βρίσκεται πρὸ πολὺ στὰ ἔθνη ποὺ ἀρχίζουν. Π. χ. γιὰ κοιτάχτε μέσα στοὺς νέους Ἕλληνες τὸ Βότσαρη, τὸν Κανάρη, τὸν Ὀδυσσεῖα Ἀντροῦτσο, καὶ τοὺς ἄλλους, τοὺς ἐξαιρετικὰ καὶ γιγάντικα πλασμένους. Ναι· μέσα στοὺς λαοὺς αὐτοὺς, ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι πολὺ περιορισμένος, τὰ σύνορά του δὲν εἶναι γερὰ χαραγμένα· ἐκεῖ γεννιοῦνται τέρατα ὑψηλότητος, καὶ παρουσιάζονται πλάσματα ξεχωριστὰ, ἀνεχτίμητα γιὰ τὸν ψυχολόγο...

*

«Τὸ εἰμωμένον διαφυγεῖν ἀδύνατον. Ζήνων δούλον ἐμαστίγου ἐπὶ κλοπῇ· τοῦ δὲ εἰπόντος· Εἰμωρτό μοι κλέψαι. Καὶ δαρῆναι, Ζήνων ἔφη.»⁽¹⁾ Θαυμαστὸ γιὰ τὴν ἐκφραστικότητά του.

*

Ὁ Βαρβελεμῆς Σαιντιλιέρ ὑποστηρίζει ὅτι ὑπάρχουν ἐπιστῆμες ποὺ δὲν ἔχουν ἄλλο σκοπὸ παρά νὰ ἱκανοποιοῦν τὴν περιέργειαν καὶ νὰ ἔχουν κάποια πρακτικὴ χρησιμότητα. Αὐτὸ εἶναι βαρεῖα πλάνη. Ὅχι· δὲν ὑπάρχουν τέτοιες ἐπιστῆμες· ὅλες οἱ ἐπιστῆμες ἔχουν ἀξία φιλοσοφικὴ ἢ φιλοσοφικὸς νοῦς δὲ θέξετε νὰ τραβήξῃ μπροστὰ χωρὶς αὐτές· ὅλες μᾶς φανερώνουνε μιὰ εἴδη τοῦ κόσμου. Χωρὶς αὐτὸ, δὲ θάπρεπε νὰ τίς σπουδάζουμε. Καὶ μιὰ ἀπ' αὐτές ἂν δὲν εἶναι παρά μόνο περιέργη καὶ ἀφελίμη, δηλῶ πὼς δὲ θὰ τὴ σπουδάσω. Τὸ εὐτύχημα εἶναι πὼς καμιά δὲν εἶναι τέτοια· οὔτε καὶ αὐτὴ ἡ ἐπιστῆμη τῶν οἰκὸσήμεων. Καὶ τάχα ἡ δεῖνα συζήτηση γιὰ τὴ δεῖνα ἑλληνικὴ λέξη τί σημασία ἔχει γιὰ τὴ φιλοσοφία; Ἰδοὺ· τὸ νὰ γνωρίζουμε σωστὰ τίς ἑλληνικὰς λέξεις χρησιμεύει γιὰ τὴ γνώση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας· ἡ γνώση τῆς ἑλληνικῆς ποῖος θάρρηθῃ τί σπουδαιότητα ἔχει γιὰ τὴ φιλοσοφία; —Μὰ ἡ συζήτηση ἀπάνου σὲ μιὰ λέξη ἀπὸ τὸ Θεῖον; Ἡ γνώση τῆς Θεοβιβλικῆς γλώσσας εἶναι χρησιμὴ καὶ γιὰ νὰ μᾶς κάμῃ νὰ γνωρίσουμε τὰ φιλολογικὰ ἔργα τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, ἓνα ἀπὸ τὰ μύρια πρόσωπα τοῦ κόσμου, καὶ ὕστερα χρησιμεύει στὴ γενικὴ γλωσσολογία. Καὶ λοιπὸν ἡ γλωσσικὴ ἐπιστῆμη δὲν

1) Ἑλληνικὰ καὶ στὸ κείμενο.

μπορεῖ νὰ κατασταθῇ παρά μὲ λεπτομέρειες. Κἀτου τὰ μισὰ! Ὁ φιλόσοφος δὲ θὰ ξεπέσῃ ἀπὸ τὴν ἀξία του, διαβαζοντας τὸ δεῖνα ὑπόμνημα· τὸ ἔκαμα καὶ θὰ τὸ κάμω.

*

Ὁ λογοτέχνης, ὁ φιλόσοφος, ὁ καλλιτέχνης, ὁ ἐπιστήμονας ὅλοι λένε πὼς τὸ μέρος τους εἶναι τὰ πάντα· τὰ πάντα γι' αὐτοὺς εἶναι φιλολογία, φιλοσοφία, τέχνη, ἐπιστήμη. Μπορεῖ νὰ μὴν ἔχουν ἀδικο· καὶ οἱ μεγάλοι ἄνθρωποι ποὺ, ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς, τὸ εἶπαν αὐτὸ, βέβαια δὲν εἶχαν ἀδικο. Πράγματι· οἱ διαφορετικοὶ αὐτοὶ λόγοι δὲ δείχνουν ὕλικὰ μὲ διαφορὰς οὐσιαστικὰς ἀναμεταξύ τους· κοινὸ τους ὕλικὸ τὸ εἶναι (ὁ κόσμος, ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ Θεός)· δείχνουνε διαφορετικὸς τρόπους ἐξέτασης· ὥστε ὁ μέγας λογοτέχνης, ὁ μέγας φιλόσοφος, ὁ μέγας ποιητὴς εἶναι γενικοὶ ὡς πρὸς τὸ ὑποκείμενο τῆς δουλειᾶς τους· καὶ μποροῦν ἀξιόλογα νὰ λένε πὼς ἡ τέχνη τους κλεῖ τὰ πάντα. Ὅμως οἱ μικροὶ ἐργάτες στὰ λογῆς αὐτὰ εἶδη δὲν καταλαβαίνουν ὅμοια τὸ πρᾶμα, καὶ περιορίζουν καὶ τὸ ὕλικὸ τους, ὄχι μονάχα τὸν τρόπο ποὺ τὸ ἐξετάζουν. Τὸ ὑψηλὸ εἶναι τοῦτο, νὰ περιλάβῃς τὰ πάντα ἀπὸ κάθε τους ὄψη. Ὁ Θεὸς μου, δός μου τὴν ἐμένα τὴ χάρη αὐτὴ, καὶ ὑποφέρω τὸ κάθε τι. Μὰ τὸ δυστύχημα εἶναι νὰ μὴν ἔχη κανεὶς τὴ βεβαιότητα· μπορεῖς νὰ εἶσαι βέβαιος γιὰ τὸν ἑαυτὸ σου, βέβαιος γιὰ τὸν κόσμον τριγύρω σου;

*

Τὸ Ἑλληνικὸ ἔθνος, πρὸ πάντων οἱ Ἀθηναῖοι, εἶναι τὸ ἔθνος τοῦ Λόγου· εἶναι τὸ νόημα τοῦ λόγου σὲ βαθμὸν ἐξαισιοῦ· τοῦ εἶναι ἡδονή. Φαινόμενο, λαὸς ποὺ νὰ εἶναι ἡδονὴ του ἡ ἀρμονία τοῦ ὠραίου λόγου. Τοῦ φτάνουν τὰρμονικὰ πλεμένα λόγια· τοῦ εἶναι ζαχαρωτὰ· ὅταν τοῦ τὰ προσφέρουν, ὁ μοιραστὴς ἔχει πάντα δικίον· ὅμως αὐτὸ βέβαιον πὼς τοὺς ἐδλάψε στ'ἀληθινὸ καὶ στὸ μεγάλο. Δὲ στοχάζονται καὶ μὲ τὴν ἴδια δύναμη. Ὁ Πλάτωνας ὁ ἴδιος εἶναι σοφιστὴς. Ὅσο γιὰ τὸ Σωκράτη, εἶναι ἔξω ἀπ' ὅλα.

*

Γιὰ γέλοια ἢ κριτικὴ ἐκείνων ποὺ κατηγοροῦν τὴ νεώτερη ποίηση πὼς δὲν ἔχει ἔπος, καὶ ἄλλες τέτοιες κατηγορίες. Θέλουνε νὰ ποῦν ἢ γιὰ τὴν ἐπικὴ

μορφὴ ἢ γιὰ τὸ νοῦ τοῦ ἔπους. Ἄν γιὰ τὸ πρῶτον, αὐτὸ εἶναι ἀσήμαντον· ἂν γιὰ τὸ δεύτερον, εἶναι ψέμα. Νὰ ὁ Φάουστ. Μὴ δίνετε πολλὴ σημασία σ' αὐτὰ τὰ κλουβιά, καὶ μὴν τὰ κλεῖτε ὅλα σὲ κλουβιά.

*

Ὁ Γκαίτε, Δίας· ὁ Σίλλερ, Ἀπόλλωνας.

*

Στὰ παλιὰ μας ρομαντικὰ ἐπικὰ τραγούδια εἶναι πρᾶματα γιὰ γέλοια, πρᾶματα ποὺ φαίνονται πὼς δὲν ἀξίζουν, παραγομιέματα, καὶ τέτοια. Μὰ καὶ ὁ Ὀμηρος ἔχει πρὸ πολλὰ τέτοια, πρᾶματα γιὰ γέλοια, χοντροκοπιές, παραγομιέματα. Γιατί ὅλα νὰ τὰ συχωρᾶμε ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, καὶ νὰ μὴ συχωρᾶμε τίποτ' ἀπὸ τὴν ἄλλη; Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς δὲν ἔχουμε τίποτα νὰ συχωρέσουμε καὶ στὴ μιὰ καὶ στὴν ἄλλη μεριά, γιὰτὶ αὐτὰ δὲν εἶναι σφάλματα· Θεὸς φυλάξοι νὰ λυπηθῶμε γι' αὐτὰ. Αὐτὰ εἶναι σημάδια τῆς φύσης τῆς ἀληθινῆς καὶ τῆς αὐτόματης ποὺ κάνουν τὴν εἰκόνα ἀληθινὴ καὶ πρωτότυπη... Μήπως ἡ ἱστορία τοῦ Ὀδῆος δὲ μοιάζει μὲ παραμύθι· καμωμένο γιὰ νὰ γελάς; Οἱ καημένοι οἱ παλιοὶ ἀγαπᾶνε νὰ γελάσῃν κατὰ τὸ δικὸν τους τρόπο. Κοίτα καὶ τὰ παραμύθια τῆς Χαλιμάς.

*

Ἐν' ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Λαφονταίνου, ποὺ τὸν ξεχωρίζουν καὶ τὸν κάνουν κάτι μοναδικὸν στὴ φιλολογία τοῦ καιροῦ τοῦ Ἰδοῦ Λουδοβίκου, εἶναι πὼς σχετίζεται στενὰ μὲ τοὺς παλιούς γαλλοὺς λογοτέχνης, πὼς εἶναι παιδί τῶν δηγηματογράφων καὶ στὴ μορφὴ καὶ στὴν οὐσία. Μὲ τί ἐπιμιλεια ποὺ περιμαζεύει τίς παλιὰς λέξεις, τίς παλιὰς τοπικὰς, γασκόνικας, πικαρδικὰς παροιμίας! Δὲν εἶναι αὐτὸς, ἀποκλειστικὰ, τῆς αὐλῆς, σάν τὸ Ρακίνα, καὶ ἄλλους. Εἶναι ἀπὸ τὸ Σαμπενουά, παλιὸς ἐπαρχιωτὴς, καὶ μὲ πόνο θυμᾶται τίς παλιὰς γαλλικὰς λέξεις. Ἀκολουθεῖ τὴν ἀληθινὴν παράδοση τῆς γαλλικῆς φιλολογίας, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ζητᾶνε προμήθειες ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἢ ἀπὸ τὴν Ρώμη. Καὶ γι' αὐτὸ ἀξίζει νὰ παρατηρηθῇ πὼς τίποτε δὲν πιτυχαίνει ἀπὸ τὸ Λουδοβίκον Ἰδοῦ, καὶ πὼς ὁ Βοαλῶ δὲν τόγε μνημονεῖται καμιά φορὰ. Δὲν εἶτανε τοῦ εἶδους τους.

K.

φροντίδα. Εἶναι μηχανισμὸς πρὸς ὄφελος τοῦ σύνολου τῶν πολιτῶν. Ἐχει καὶ ὁ λαὸς ὁ κατὸν δικαίωμα ὥστε νὰν τοῦ γίνονται ἐφικολογώματα τοῦ μηχανισμοῦ τὰ καλὰ, ἐντὸς τουλάχιστον τοῦ κατορθωτοῦ. Ἄν τὸ τωρινὸ λοιπὸν γλωσσικὸ σύστημα στὴν Ἑλλάδα εἶναι σακατικόν, ὅπως καὶ ὁ Χατζιδάκης παραδέχεται—τουλάχιστον πλάγια—τότε πρὲς ὁ κόσμος πάντα καὶ παντοεινὰ νὰ πολεμᾷ πὼς τὸ σύστημα νὰ μετασπαστεῖ. Τί καὶ ἂν ἀπ' πλειοψηφία τῶν Ἑλλήνων σήμερα, δηλαδὴ ἡ πλειοψηφία τῶν κατόχων τῆς γραφτῆς ποὺ εἶναι τοῦ σύνολου λαοῦ μειοψηφία, δὲ διακρίνει πὼς τὸ ἔθνος βρίσκεται σὲ δρόμον στραβόν; Ἄφτὸ δὲν ἀποφασίζει τὸ παραμικρόν. Ριζικὸς ξαναμορφωμὸς ἀνάγκη νὰ κληθῆται ξανά καὶ ξανά, καὶ λόγος καθὼς «Πολὺ ἀργὰ!» δὲν πρέπει νὰ ξεστομιζέται. Τὸ πὼς ὁ Ψυχάρης ὡς τόσο καὶ οἱ συντρόφοι του καταπιᾶσθησαν πρῶτον τῆτι ξαναμορφωμὸ καὶ ἄνοιξαν καινούργια ἰδέα, ἀφτὸ εἶναι καὶ θὰ μείνει ἀξέγραπτη δούλεψή τους, ὅσο στρεβλὴ καὶ ἂν προτείνουνε γιὰτριά.

Στὴν Ἑλλάδα, τὸ ξέρω, μερικοὶ πιστεύουν πὼς ἡ καθαρῆβουσα θὰ καταπιεῖ μὲ τὸν καιρὸν κάθε ντοπιολαλιά, καὶ ἔτσι τότες μονάχη της θὰ μορφωθεῖ ἡ χρειαστὴ μονογλωσσία. Πὼς ἀφτοῦ μπορεί ἴσως

τὸ πρᾶμα νὰ τελιώσει· ἂν ὁ κόσμος δουλέβει μελετημένα πρὸς τέτιον σκοπὸν, φυσικὰ κανεὶς δὲν ἀντιλεῖ. Μήτε ὡς ἐπιχειρηματὴ ἀντιταξῶ τὸ πὼς, ἂν ἀφτὸ ἀληθίνοι, ὁ κόσμος θὰ δείξει φαινόμενο ἄγνωστο ὡς τώρα τῆς ἱστορίας κάθε ἄλλου λαοῦ. Ὅμως ἔξστερα πρέπει νὰ νοηθῆι τοῦτο, πὼς γιὰ τὸ φτάσιμο στὸ σκοπὸν μὲ τέτιον στρατὸν πρέπει νὰ λογαριάσεις δουλιὰ αἰώνων τουλάχιστον⁽⁶⁾, ἐξὸν ἂν ἀπὸ σήμερον κατόρθωνες νὰ σφαλίσεις τοὺς χωρικοὺς μέσα στὶς γῶρες ὥστε νὰν τοὺς καθαρὸγλωσσίσσεις ὅσο χρειάζεταιται.

Ὁ Χατζιδάκης καὶ ὁ Κρούμπαχος εἶναι ἓνα—καὶ εἶμαι καὶ ἐγὼ τῆς ἴδιας γνώμης—ὡς πρὸς τοῦτο, πὼς ἡ θεωρία τῶν ριζοσπαστῶν ἀπὸ τοὺς Προδεδετικῶν (καθὼς τοῦ Ψυχάρη, τοῦ Πάλλη, καὶ λοιπῶν) ποὺ ἔχον ἔχον ξεγράφουν τὴν καθαρῆβουσα ὡς γραφτὴ καὶ στὸν τόπον τῆς θρονιάζου ἄλλη, ἀγνή δημοτικὴ, εἶναι λάθος. Οἱ ριζοσπάστες ἀφτοὶ τὸ παραξήλωνουν. Τὰ πρᾶματα σήμερα προχώρησαν τόσο, ποὺ ὁ ξαναμορφωτὴς δὲν μπορεί καλὰ καλὰ νὰ

(6) Στὸ μεταξύ θὰ ἐξακολουθῆ τῶν κεφαλιῶν τὸ κλουβιασμά, καὶ ἔτσι ὅσα μὲ τὸ καλὸ κυριαρχήσει ἡ καθαρῆβουσα, ἴσως δὲν ὑπάρχουν πιά Ἕλληνες νὰν τὴ μιλήσουν.

πλάσει πιά ἀπὸ ὕλικὸν ἀδούλεφτον, γιὰτὶ ἡ γραφὴ στὴν Ἑλλάδα τὸν περασμένον αἰῶνα ἀπλωσε σημαντικὰ καὶ μ' ἓνα φετῶν δὲν τὴ σβύνεις ἔτσι· ὅπως ἀγκυρᾶς. Χρειάζεται λοιπὸν κάποιος συβιβασμὸς, ὅμως συβιβασμὸς ὅπου βέβαια ἡ ἀφεντιὰ της—ἡ Καθαρῆβουσα—πρέπει ἀπὸ τὸ θρόνον της πολλὰ σκαλοπατὰ νὰ κατεβεῖ. Ὡς πρὸς τὸ φτογγολογικόν, τὸ τυπικόν, καὶ τὰ κυριώτερα ἀκόμα τοῦ συνταχτικοῦ, πρέπει ὁ κόσμος ν' ἀκολουθήσει τὴ ζωντανὴ δημοτικὴ, ὥστε τῆς γραφτῆς, ὅσο γίνεται, νὰν τῆς ζωντανέψει ξαναρχῆς ὁ ὀργανισμὸς. Στὸ γιόμισμα ὅμως τῶν καθέκαστα, μάλιστα ὡς πρὸς τὸ λεξικολογικὸν θησαυρὸν, δὲν πρέπει ἡ διανοητικὰ δουλιὰ ποὺ συγγενεῖ καὶ βασίζεται στὴν καθαρῆβουσα νὰ μείνει ἀχρηστὴ μοναχὰ κάθε περὶ τὸν ἀρχαῖον πρᾶπει, κοντὰ ἰστὴ γνώση, ἢ ὀλοτέλα νὰ παραμεριστεῖ⁽⁷⁾. Τὰ ἴδια ἀπάνου κατὸν προτείνει καὶ ὁ Κρούμ-

(7) Μὰ ἔτσι, νομίζω, κάνουμε. Στὸν πρῶτον του παραγράφου τῆς Κριτικῆς τοῦ Κάντ ὁ Μαρκέτης βάσει τίς ἀκόλουθες λέξεις· ἀντικείμενα, ἐπιπροσάξουν, αἰσθησι, εἰκόνες, ἐντύπωσις, χρονολογικὰ. Τὸ περιεργὸν εἶναι πὼς τὸ δάνεισμα ἀφτὸ μᾶς τὸ χτυποῦνε. Ὁ Σκιάς ἀξάρνα κατηγορεῖ τὸν Πάλλη, πὼς μήτε τὸ ξώφυλλο τῆς Γραφῆς του